

Wojciech LEWICKI, Bogusław STANKIEWICZ

OCENA INNOWACYJNYCH I ZRÓWNOWAŻONYCH RODZAJÓW TURYSTYKI W OPINII TURYSTÓW NA PRZYKŁADZIE USŁUG Z SEKTORA PRZEMYSŁU MORSKIEGO

ASSESSMENT OF TYPES OF INNOVATION AND SUSTAINABLE TOURISM IN THE OPINION OF TOURISTS ON THE EXAMPLE OF SERVICES SECTOR MARINE

Zakład Polityki Gospodarczej i Turystyki, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny
w Szczecinie, ul. Żołnierska 47, 71-210 Szczecin
e-mail: bogusław.stankiewicz@zut.edu.pl; wojciech.lewicki@zut.edu.pl

Summary. This article attempts to draw attention to the issue of innovative and sustainable patterns of tourism as part of the maritime industry. For the purposes of empirical study were used case- studies indicate the survey results on innovative and sustainable forms of marine tourism. The whole discussion was supplemented by an analysis of average unit prices of services. The purpose of this article is to attempt to indicate the desired perspective directions of changes in the marine tourism development processes, which in the future may lead to greater interest in these issues in relation to the development of the maritime industry in Poland and the European Union.

Słowa kluczowe: przemysł morski, turystyka wodna, innowacje, usługa turystyczna, analiza cen.
Key words: maritime industry, water tourism, innovation, tourist services, analysis of prices.

WPROWADZENIE

W dostępnym piśmiennictwie przemysł morski uważany jest za jeden z najważniejszych sektorów gospodarki, gdyż aktywizuje nie tylko przedsiębiorstwa typowo produkcyjne, ale także i te prowadzące działalność usługową (Andruszkiewicz 1991). Powagę tej problematyki dostrzegła Unia Europejska wprowadzając w swojej strategii działania program pod nazwą „zintegrowana polityka morska Unii Europejskiej” obejmujący swoim działaniem tak różnorodne dziedziny jak: rybołówstwo i akwakultura, żegluga morska i porty morskie, środowisko morskie, badania morskie, morska energetykę wiatrową, budownictwo okrętowe a także turystykę morską (Rozporządzenie UE... 2011).

W dzisiejszych realiach rynkowych turystyka staje się potężnym globalnym przemysłem, w którym siła napędowa oparta jest min. na innowacyjnych¹ i zrównoważonych² rodzajach

¹Teoria innowacji do nauk ekonomicznych wprowadzona została przez J.A. Schumpetera, który traktował innowacje, jako nieciągłe przedsięwzięcia nowych kombinacji czynników wytwórczych odnoszących się do pięciu takich przypadków, jak wprowadzenie do produkcji nowych wyrobów lub też udoskonalenie dotychczas istniejących, wprowadzenie nowej lub udoskonalonej metody produkcji, otwarcie nowego rynku, zastosowanie nowego sposobu sprzedaży lub zakupów, zastosowanie nowych surowców lub półfabrykatów, wprowadzenie nowej organizacji pracy.

usług. Na tym etapie rozważań należy wspomnieć, że dostępne piśmiennictwo wskazuje jednoznacznie, że jednym z sektorów usług turystycznych, który charakteryzuje się największą dynamiką wzrostu popytu jest sektor turystyki morskiej (Nieżgoda 2012). Aby usługi turystyczne miałyby być docenione przez gospodarkę w postaci korzyści ekonomicznych musi zaistnieć efekt synergii, czyli oprócz usług stricte turystycznych, muszą być świadczone tzw. „usługi okołoturystyczne” zaspokajające potrzeby turystów i generujące dochód. Świadczenie usług turystycznych w szczególności związanych z gospodarką morską wymaga zarówno środków transportu jak i odpowiedniej infrastruktury punktowej i liniowej (Skalska 2006). Warto nadmienić, że w miejscu destynacji turyści wydają swoje środki pieniężne na wyżywienie, noclegi, wynajem sprzętu sportowego, usługi rekreacyjne czy na własne potrzeby, itp. Zatem z całą pewnością można pokusić się o tezę, że, sektor turystyczny prowadzi do wzrostu PKB państwa i wpływając na tworzenie miejsc pracy, staje się tym samym stymulatorem rozwoju gospodarczego, czego najlepszym przykładem są nasilające się procesy kooperacji, konkurencji i kooperacji w tym sektorze usług (Dziedzic i Skalska 2012).

Jednakże na uwagę zasługują fakt, że w dostępnym piśmiennictwie brak jest analiz i opracowań obejmujących to zagadnienie w odniesieniu do innowacyjnych³ i zrównoważonych⁴ formy turystyki, w szczególności w aspekcie Morza Bałtyckiego i terenów nadmorskich Regionu Zachodniopomorskiego.

Zaprezentowane powyżej podejście stało się, podstawą do przyjęcia warunków brzegowych i metodyki postępowania nakierowanej na próbę zidentyfikowania innowacyjnych i zrównoważonych formy turystyki, jako części sektora przemysłu morskiego poprzez wykonanie autorskich badań ankietowych strony popytowej dotyczących usług turystyki morskiej w Regionie Województwa Zachodniopomorskiego. Zatem fundamentalnym celem artykułu jest poznanie opinii turystów odwiedzających kurorty nadmorskie województwa zachodniopomorskiego na temat innowacyjnych i zrównoważonych form turystyki, także w aspekcie ekonomicznym poprzez analizę cen oferowanych usług na tym rynku.

TURYSTYKA MORSKA JAKO ISTOTNY SEKTOR PRZEMYSŁU MORSKIEGO

Turystyka morska stanowi ważny element sektora turystyki Unii Europejskiej, który zatrudnia ponad 2,36 mln osób, co stanowi 1,1% całkowitego zatrudnienia Wspólnoty. Na

²Teorię zrównoważonego rozwoju w naukach ekonomicznych najbardziej precyzyjnie opisuje H. Rogall jako min. dążenie do zapewnienia wszystkim żyjącym obecnie ludziom i przyszłym pokoleniom dostatecznie wysokich standardów ekologicznych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych w granicach tolerancji natury przez wprowadzenie w życie zasady sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej i międzypokoleniowej.

³Innowacyjność w turystyce polega na wprowadzaniu zmian w oferowanych produktach turystycznych, kreowaniu nowych produktów oraz wdrażaniu lepszych rozwiązań w procesach obsługi klientów. Istnieją różne podejścia do klasyfikowania zgodnie z „Podręcznikiem Oslo” (2008) – innowacje produktowe, procesowe, organizacyjne i marketingowe. W praktyce zdaniem P.F Durckera, każdy nowy produkt turystyczny może być innowacją, jeśli zaspokaja trafnie zidentyfikowane potrzeby odbiorców.

⁴Równoważona turystyka to turystyka, która prowadzi do zarządzania wszystkimi zasobami w taki sposób, aby potrzeby ekonomiczne, społeczne i estetyczne były spełnione przy jednoczesnym zachowaniu integralności kulturowej, różnorodności biologicznej, systemów podtrzymywania życia oraz nie zaburzając kluczowych procesów ekologicznych. Kryteria są podzielone na cztery główne grupy tematyczne: skuteczne planowanie zrównoważonego rozwoju; maksymalizacja społeczno-ekonomicznych korzyści dla społeczności lokalnych; wsparcie dziedzictwa kulturowego, redukcja negatywnych skutków oddziaływania na środowisko naturalne.

tym etapie rozważań na uwagę zasługuje też fakt, że ponad 51% miejsc noclegowych w całej Europie znajduje się w regionach przybrzeżnych (Raport... 2015). Ponadto turystyka morska została wskazana, jako jeden z obszarów o szczególnym potencjale w ramach unijnej inicjatywy „niebieskiego wzrostu”. Bezpośredni dostęp do morza sprawia, że ten sektor usług ma duże znaczenie dla rozwoju przemysłu morskiego także i w Polsce. Miejscowości o dużym znaczeniu turystyczno-uzdrowiskowym zlokalizowane są wzdłuż całego wybrzeża, które charakteryzuje się unikatowym środowiskiem przyrodniczym, zarówno wodnym, jak i lądowym, posiadając przy tym ogromne walory krajobrazowe. Ponadto polskie wybrzeże charakteryzuje się różnorodnością kulturową, wynikającą z tożsamości regionalnej i lokalnej oraz tradycji morskich i historycznych (Lewicki i Stankiewicz 2015). Polska ma kilkanaście portów spełniających podstawowe funkcje turystyczne z zakresu żeglugi oraz jachtingu. Ich rozwój, a także powstawanie nowych przystani morskich, sprzyja aktywizacji gmin nadmorskich (Mazurkiewicz 2004). Coraz szersza staje się oferta polskich przedsiębiorstw żeglugi przybrzeżnej i śródlądowej oraz przedsiębiorstw turystycznych zajmujących się turystyką morską. Dominującą cechą polskiej turystyki morskiej jest jednak jej sezonowość (Dziedzic i Skalska 2012). Sezonowy charakter tej formy wypoczynku oraz brak nowych, innowacyjnych koncepcji jej rozwoju utrudniają pełne wykorzystanie istniejącego potencjału tego sektora w zakresie wzrostu gospodarczego i zatrudnienia (Struktura... 2010). Dlatego też obok tradycyjnych atrakcji turystyczno-wypoczynkowych, należy rozwijać inne innowacyjne a zarazem zrównoważone rodzaje turystyki morskiej, a działania służące realizacji tego celu to:

- tworzenie nowej oferty turystycznej nad Bałtykiem, w tym poza sezonem wakacyjnym,
- stworzenie turystyki edukacyjnej służącej rozpowszechnianiu wiedzy o Polsce jako o kraju morskim,
- rozwój i modernizacja portów, przystani oraz pomostów cumowniczych służących do aktywnego uprawiania turystyki i sportów morskich,
- budowa i modernizacja infrastruktury służącej rozwojowi turystyki,
- wspieranie rozwoju turystyki w strefach przygranicznych, szczególnie w granicach UE przez połączenia morskie, tworzenie wspólnej oferty z krajami sąsiednimi,
- promowanie nadmorskiego lecznictwa sanatoryjnego, wypoczynku rekreacyjnego oraz kąpielisk nadmorskich,
- prowadzenie internetowego serwisu kąpieliskowego,
- tworzenie i promocja ponadregionalnych produktów turystycznych,
- wyznaczenie na morzu obszarów do bezpiecznego nurkowania w miejscu i w pobliżu zatopionych jednostek pływających (nurkowanie wrakowe),
- zapewnienie warunków umożliwiających trwałe zachowanie i utrzymanie podwodnego dziedzictwa kulturowego (Polityka morska... 2015).

Zdaniem autorów, działania na rzecz rozwoju turystyki morskiej spowodują zwiększenie zainteresowania wśród społeczeństwa regionem nadmorskim, który będzie odwiedzany także poza sezonem turystycznym. Wzbogacona zostanie oferta turystyczna, jak również powstaną nowe obiekty i zostanie zmodernizowana infrastruktura służąca obsłudze ruchu turystycznego. Ożywieniu ulegnie ruch na drogach wodnych, powstaną nowe szlaki żeglarskie oraz zwiększy się potencjał małych portów morskich, również w aspekcie turystycznym. Zwiększenie ruchu turystycznego w obszarach nadmorskich przyczyni się do przyspieszenia rozwoju ekonomicznego kraju oraz prowadzić będzie poprawy jakości życia mieszkańców. Wzmocnienie ruchu turystycznego także poza sezonem turystycznym wpłynie pozytywnie na

rozwój regionów i miejscowości nadmorskich (Strategia... 2011). Popularyzacja nowej, w warunkach polskich, formy wypoczynku w postaci sportów ekstremalnych, ułatwienia dla nurkowania wrakowego oraz wypromowanie produktów turystycznych oferowanych przez uzdrowiska i sanatoria nadmorskie, umocni pozycję polskiego wybrzeża, jako atrakcyjnego kierunku wypoczynkowego dla turystów polskich i zagranicznych (Olearnik 2013). Dodatkowe korzyści może także przynieść kreowanie ponadregionalnych produktów turystycznych i wspólnych produktów związanych z rejsami statkami wycieczkowymi zawijającymi do portów Morza Bałtyckiego (Struktura... 2010). W zakresie ochrony podwodnego dziedzictwa kulturowego wyodrębniony zostanie ośrodek archeologii morskiej, którego zadaniem będzie prowadzenie działań na rzecz trwałego zachowania zabytków i ich utrzymania. Dostępność danych o obiektach na dnie morza, wykrywanych przez poszczególne instytucje pozwoli na podniesienie efektywności prowadzonych prac i szybsze podejmowanie decyzji dotyczących sposobu postępowania z nowymi znaleziskami, ich zabezpieczania lub udostępniania dla turystyki podwodnej (Olearnik 2013).

Podsumowując rozważania w tej materii fundamentalna rola turystyki morskiej, jako istotnego sektora przemysłu morskiego jest niepodważalna. Kwestią kluczową pozostaje tylko opracowanie strategii wykorzystania tego potencjału zarówno przez stronę popytową i podażową na współczesnym rynku usług.

BADANIA ANKIETOWE DOTYCZĄCE OCENY INNOWACYJNYCH I ZRÓWNOWAŻONYCH RODZAJÓW TURYSTYKI MORSKIEJ

Jak podkreśla dostępne piśmiennictwo turystyka jest zjawiskiem czasowym i przestrzennym (Dziedzic i Skalska 2012). Dlatego też dokładne określenie tego, w jakim miejscu należy przeprowadzić pomiar lub też badania ankietowe jest jednym z podstawowych warunków uzyskania oddających badaną „rzeczywistość turystyczną”. Warto dodać, że na wiarygodność wyników badań ankietowych w dużym stopniu wpływają nie tylko miejsca, ale także warunki (w tym także czas), w jakich respondenci odpowiadają na pytania. Dlatego też ustalenie tego, gdzie będzie prowadzona ankietyzacja oraz jakie konkretne miejsca nadają się do tego najbardziej, ma bardzo duże znaczenie. Jest to szczególnie istotne przy badaniach wykonywanych w obszarach recepcji turystycznej, gdyż niewłaściwie dobrane miejsca badań mogą w skrajnych wypadkach nawet całkowicie wypaczyć ich wyniki. Dzieje się tak wtedy, gdy miejsca prowadzenia badań nie odpowiadają strukturze przestrzennej ruchu turystycznego. Z uwagi na regionalny charakter, badania prowadzono w obszarach najwyższej recepcji turystycznej (Turystyka... 2014).

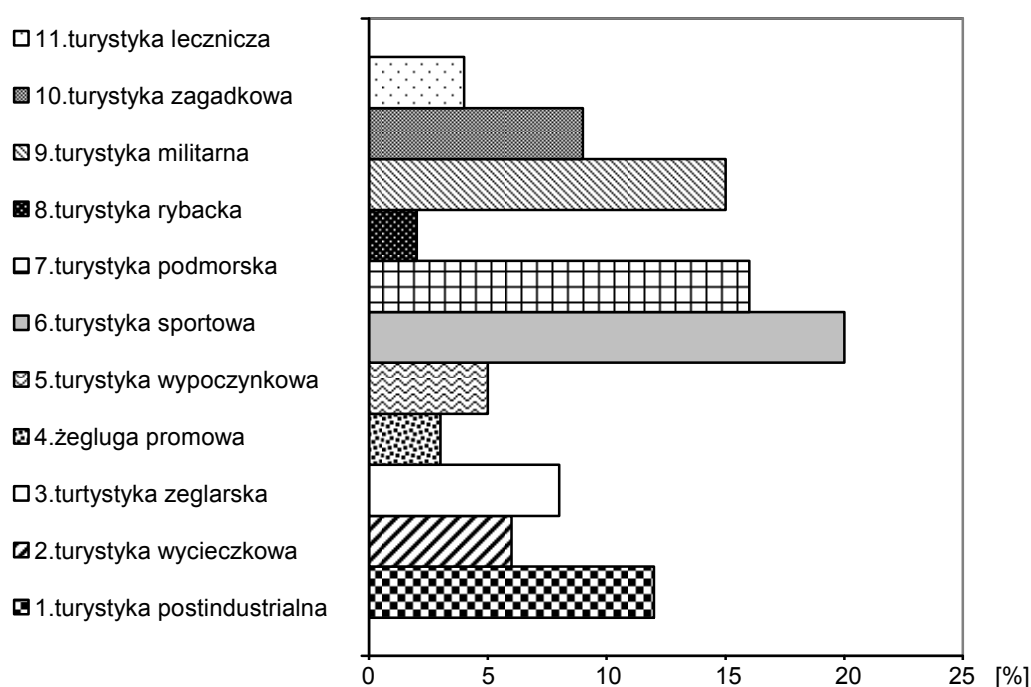
Jednym z założeń autorów było zbadanie opinii turystów odwiedzających kurorty nadmorskie województwa zachodniopomorskiego na temat innowacyjnych⁵ i zrównoważonych⁶ rodzajów turystyki. Badania empiryczne zostały przeprowadzone z zachowaniem standardów naukowych zarówno w zakresie doboru próby, jak też w sposobie konstrukcji kwestionariusza – ankiety. Dlatego też na tym etapie rozważań opisywanie kolejnych etapów badań, metod obróbki

⁵Kryterium innowacyjności dotyczyło aspektu tzn. innowacje produktowe, czyli nowe rodzaje usług oferowanych przez usługodawców na obszarze destynacji.

⁶Kryterium zrównoważenia dotyczyło tych rodzajów usług turystycznych, które minimalizowały negatywny wpływ turystyki na środowisko naturalne.

wyników badanej zbiorowości uznano za zbędne. Autorzy badań w celu ukazania wzajemnych zależności posłużyli się z góry przyjętymi wzorcami zachowań, co pozwoliło na wysoką przejrzystość interpretacji wyników danej zbiorowości. W tym celu na przełomie czerwca/sierpnia 2014 r. przeprowadzono badania ankietowe pośród kuracjuszy oraz przypadkowo napotkanych turystów wspomnianych powyżej obszarów destynacji turystycznej⁷. Próba badawcza obejmowała 9999 osób. Należy zaznaczyć, iż badania miały ankietowy.

Na pierwszym etapie badań podjęto próbę zweryfikowania, jakie formy turystyki wodnej uważane są przez respondentów, jako innowacyjne. Wyniki tych badań przedstawiono na rys. 1.

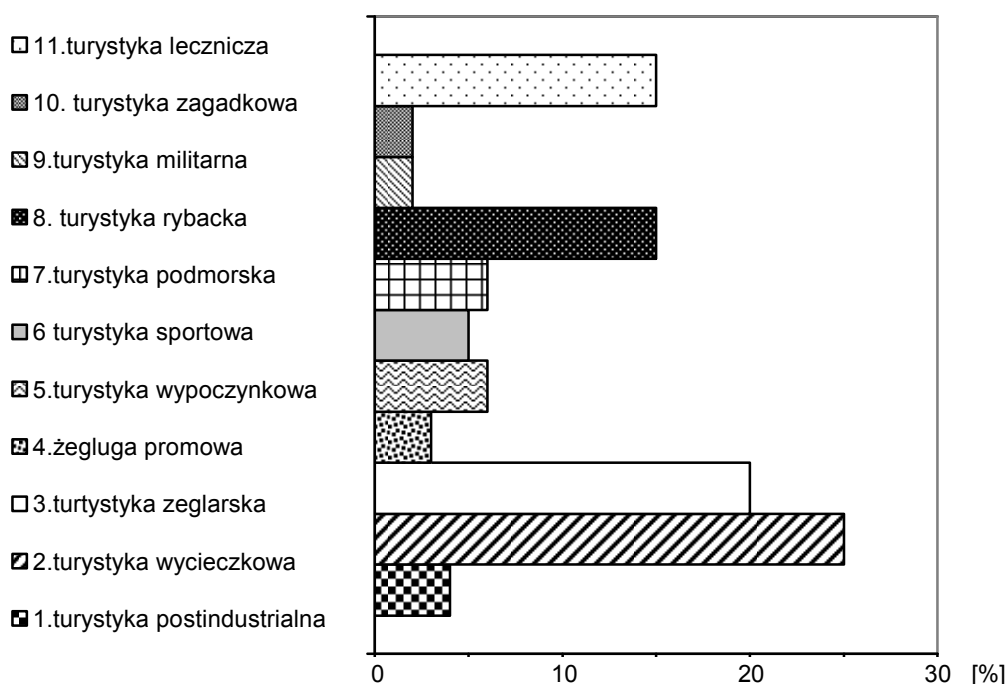

Rys.1. Procentowe wyniki badań dotyczące innowacyjnych form turystyki wodnej

Autorzy na podstawie dostępnych danych wskazują, że odbiorcy usługi, czyli strona popytowa pośród najbardziej innowacyjnych form turystyki morskiej postrzega turystykę sportową. Natomiast najmniej atrakcyjną formą turystyki dla tej grupy odbiorców jest żegluga promowa. Na uwagę zasługuje fakt, że zaprezentowane wyniki badań znajdują swoje potwierdzenie w strategii działania poszczególnych kurortów morskich regionu Zachodniopomorskiego. Autorzy stawiają tezę, że w odniesieniu do strony popytowej czynnikiem decydującym o wyborze najbardziej innowacyjnych form turystyki jest chęć wypoczynku aktywnego a nie jak do tej pory wskazywały dostępne badania pasywnego (Tołkacz 2008). Na tym etapie rozważań, nie można zapominać, że wynikać to może z takich zmiennych jak: wiek, płeć czy też upodobania samych respondentów. Ponadto zdaniem autorów badań wpływ na wyniki ma też inny czynnik w postaci braku tego typu usług w ofercie polskich kurortów nadmorskich w minionych latach.

⁷Analizie poddano miejscowości: Świnoujście, Niechorze, Rewal, Pobierowo, Dziwnów, Międzyzdroje, Pogorzelice i Mrzeżyn.

Drugi etap badań obejmował określenie i weryfikację wskazanych przez respondentów zrównoważonych form turystyki wodnej. Wyniki badań ankietowych przedstawiono na rys. 2.

Rys. 2. Procentowe wyniki badań dotyczące zrównoważonych form turystyki wodnej

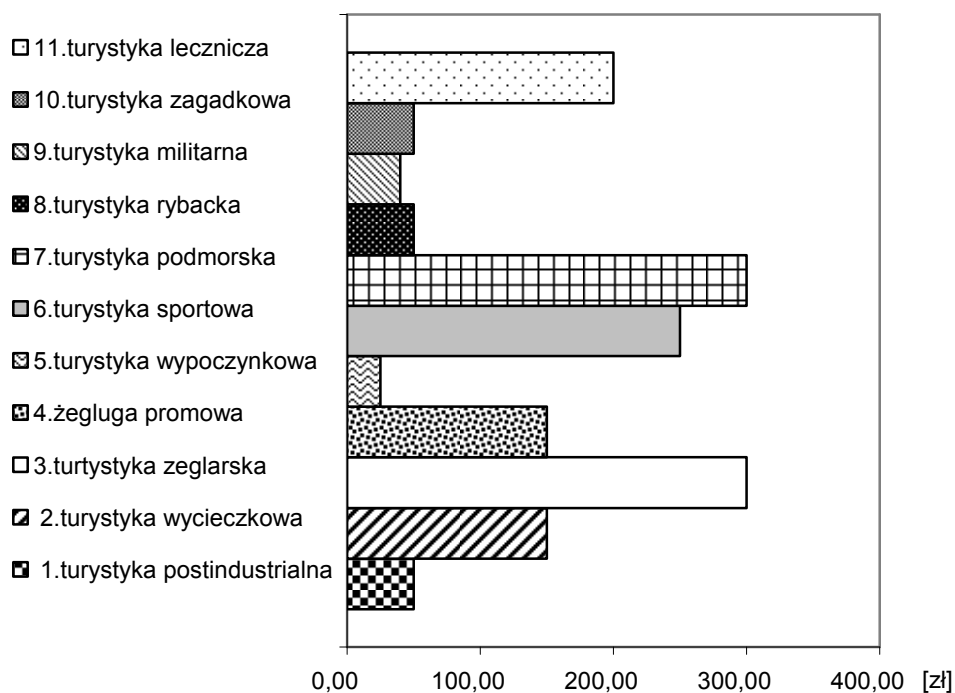
Autorzy na podstawie dostępnych danych wskazują, że odbiorcy usług charakteryzują się odmiennym zachowaniem, niż w przypadku wcześniejszej badanej zmiennej, czyli innowacyjności. Pośród najbardziej zrównoważonych form turystyki morskiej umieszczono turystykę wycieczkową, żeglarską, rybacką i leczniczą. Natomiast najmniej atrakcyjną formą turystyki dla tej grupy odbiorców jest turystyka zagadkowa i militarna. Na uwagę zasługuje fakt, że zaprezentowane wyniki badań znajdują swoje potwierdzenie nie tylko w strategii działania Unii Europejskiej, ale także i władz polskich w stosunku do sektora gospodarki morskiej (Polityka morską... 2015), a co za tym idzie także w odniesieniu do szeroko definiowanej turystyki wodnej, co zdaniem autorów pracy świadczyć może o ważności przedstawionej i badanej problematyki.

INNOWACYJNE I ZRÓWNOWAŻONE FORM TURYSTYKI WODNEJ ASPEKT EKONOMICZNY – ANALIZA CEN USŁUG

Zaprezentowane powyżej rozważania dotyczące strony popytowej pozwoliły na zdefiniowanie, jakie formy turystyki wodnej postrzegane są za najbardziej innowacyjne i zrównoważone w województwie zachodniopomorskim. Jednakże zarówno dostępna literatura przedmiotu jak i obserwacje rzeczywistości rynkowej wskazują jednoznacznie, że czynnikami kluczowymi w przypadku kompleksowej analizy motywów wyboru strony popytowej w odniesieniu do rynku usług turystycznych, jest parametr w postaci ceny jednostkowej za usługę (Olearnik 2013). Zatem trzeci etap badań obejmował próbę analizy średnich cen usług z zakresu turystyki

morskiej oferowanych na rynku regionu zachodniopomorskiego. Na tym etapie rozważań na uwagę zasługuje fakt, że, złożoność badanej problematyki oraz ustawiczna i nieprzerwana gra popytu i podaży kształtująca ceny na tym rynku wymagały od autorów podejścia alternatywnego. Dlatego też w celu ukazania istotnych zależności, posłużono się z góry przyjętymi wzorcami zachowań. Tym samym przedmiotem dalszych rozważań nie będzie wnikliwa analiza wszystkich determinantów kształtujących cenę za daną usługę, a próba zaprezentowania analizy średnich cen jednostkowych oferowanych usług z zakresu turystyki wodnej badanego regionu. Na tym etapie w celu zachowania poprawności logicznej i wartości metodologicznej badań przyjęto, że:

- analiza dotyczyła wszystkich rodzajów usług zdefiniowanych przez stronę podażową, jako innowacyjne jak i zrównoważone,
- obszar terytorialny jak i czasookres był tożsamy jak w przypadku pierwszego i drugiego etapu badań,
- do analizy przyjęto średnią wartość usługi z poszczególnych rodzajów usług turystycznych oferowanych w miejscu destynacji turystycznej.

Rys. 3. Analiza średnich cen usług zrównoważonych i innowacyjnych rodzajów turystyki

Autorzy na podstawie dostępnych danych wskazują, że cena średnia usługi z zakresu innowacyjnych rodzajów turystyki jest znacznie wyższa od ceny średnich usług z zakresu zrównoważonych rodzajów turystyki. Wpływ na taki stan rzeczy ma fakt, że w większości przypadków innowacyjne rodzaje turystyki mają charakter usługi indywidualnej czy dedykowanej do konkretnego odbiorcy a nie do większej zbiorowości jak w przypadku zrównoważonych form turystyki. Ponadto w odniesieniu do innowacyjnych form, strona podażowa musiała ponieść odpowiednie nakłady finansowe, aby zaoferować stronie popytowej tą formę usługi, co w konsekwencji wpłynęło na stosunkowo wysoką początkową cenę średnią tej usługi w porównaniu do dostępnych i oferowanych już formami turystyki wodnej.

PODSUMOWANIE

W ostatnich kilku dziesięcioleciach polska gospodarka morska podlegała zmianom pod wpływem uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych. Zmieniło się znaczenie tradycyjnych sektorów gospodarki morskiej i kierunki ich rozwoju. Wyraźnie zaznaczył się trend poszukiwania racjonalnych ekonomicznie możliwości realizacji inwestycji morskich. W ostatnich latach, przy znaczącym współudziale funduszy UE, nastąpił dynamiczny rozwój portów morskich. Widoczna jest poprawa infrastruktury drogowej i kolejowej zapewniającej dostęp do portów od strony lądu. Dzięki modernizacji i rozbudowie, następuje wzmocnienie znaczenia portów morskich oraz dróg wodnych śródlądowych, co umożliwi stworzenie w Polsce spójnego systemu transportowego zintegrowanego z siecią TEN-T. Drogą morską lub podmorskimi rurociągami dostarczane są surowce energetyczne (Raport... 2015).

Jak wskazują dostępne opracowania coraz bardziej kluczowym obszarem gospodarki morskiej staje się szeroko definiowana turystyka wodna (Polityka morska... 2015). Wieloletnie doświadczenie podmiotów gospodarczych oraz rozwinięta baza sektora gospodarki morskiej pozwala na prowadzenie tych usług na najwyższym poziomie. Współczesna turystyka jest dziedziną życia społeczno-gospodarczego opierającą się przede wszystkim na walorach naturalnych o charakterze atrakcji turystycznych, a także na właściwym zagospodarowaniu turystycznym. Zatem innowacyjność w usługach turystyki wodnej może być postrzegana, jako siła napędowa gospodarki i ważny czynnik jej rozwoju, natomiast z punktu widzenia przedsiębiorstwa może być traktowana, jako szansa na wzmocnienie swojej oferty i pozycji rynkowej. Właściwe skojarzenie układu innowacyjnego i układu zrównoważonego w usługach turystycznych wymaga z jednej strony nowego podejścia ze strony podmiotów zaangażowanych w każdy z tych układów, a z drugiej – konkretnych narzędzi przemysłu morskiego stymulujących zachowania tych podmiotów i wspierających ich skuteczność w zakresie rozwoju usług turystyki wodnej. Zdaniem autorów właściwa polityka samorządów, regionów czy państwa w zakresie turystyki morskiej poprzez popularyzację nowych innowacyjnych, ale i zrównoważonych form wypoczynku, w warunkach polskich, umocni pozycję polskiego wybrzeża, jako atrakcyjnego kierunku wypoczynkowego dla turystów polskich i zagranicznych, co w konsekwencji doprowadzi do korzyści ekonomicznych, społecznych i organizacyjnych w skali mezo, makro i mikro.

Ponadto jak wykazali autorzy badań:

- najbardziej innowacyjne formy turystyki wodnej to formy aktywnego wypoczynku,
- najmniej innowacyjne formy turystyki wodnej to formy pasywnego wypoczynku,
- najbardziej zrównoważone formy turystyki wodnej to najbardziej popularne usługi turystyczne, których oddziaływanie na środowisko naturalne wydaje się być najmniej inwazyjne,
- średnia cena usługi z zakresu innowacyjnych rodzajów turystyki jest znacznie wyższa od średniej ceny usługi z zakresu zrównoważonych rodzajów turystyki wodnej.

Resumując podjęta przez autorów próba zaprezentowania innowacyjnych i zrównoważonych form turystyki, jako część sektora przemysłu morskiego nie wyczerpuje pełni istoty zagadnienia, a stanowi jedynie próbę zasygnalizowania złożoności badanej problematyki a poprawność zaproponowanych założeń z pewnością w przeciągu kilku lat zweryfikuje rynek, co pozwoli na dalszą ocenę i weryfikację innowacyjnych i zrównoważonych form turystyki w odniesieniu do gospodarki morskiej Polski i Unii Europejskiej.

PIŚMIENNICTWO

- Andruszkiewicz W.** 1991. Polskie porty i przystanie morskie – dominantą rozwoju turystyki morskiej w regionach nadmorskich, w: Materiały VI Sejmiku Morskiego, Słupsk 10–11 maja 1990. Warszawa, [b.w.], 25, 101–107.
- Drucker P.F.** 1993 Innowacja i przedsiębiorczość. Warszawa, PWE, 25
- Diedzic E., Skalska T.** 2012. Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju usług turystycznych w Polsce. Warszawa, Stowarzyszenie na Rzecz Badania, Rozwoju i Promocji Turystyki, 15–30.
- Łuczak B.** 2005. Wpływ turystyki wodnej na port i otoczenie, w: Materiały V Konferencji Naukowej „Porty morskie 2005”. Szczecin, Wydaw. Kreos, 49–60.
- Lewicki W. Stankiewicz B.** 2015. Turystyka morska – wykorzystanie zasobów morza a ochrona środowiska naturalnego. III Międzynarodowy Kongres Morski, Szczecin 10–12 czerwca, 13.
- Mazurkiewicz B.K.** 2004. Porty jachtowe – mariny. Projektowanie. Gdańsk, Fundacja Promocji Przemysłu Okrętowego i Gospodarki Morskiej, 33.
- Nieżgoda A.** 2012. Popyt turystyczny – uwarunkowania i perspektywy rozwoju. Popyt turystyczny. Zagadnienia podstawowe. Zesz. Nauk. USzczec. 697, 67–68.
- Olearnik J.** 2013. Tourism product of the region – marketing approach. Tourism role in the regional economy. Vol. IV. Regional tourism product – theory and practice. Univ. Business in Wrocław, 88–97.
- Podręcznik Oslo.** 2008. Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji. Pomiar działalności naukowej i technicznej. Wyd. 3. Warszawa, OECD i Eurostat.
- Polityka morska Rzeczypospolitej Polskiej do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku).** 2015. Międzyresortowy Zespół do spraw polityki morskiej Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 60–62.
- Raport Komisji Europejskiej dotyczącej rozwoju przemysłu morskiego na 2015–2025, 2015 Bruksela.** 2015. 55.
- Rozporządzenie (UE) nr 1255/2011 z dnia 30 listopada 2011 r. ustanawiające Program na rzecz dalszego rozwoju zintegrowanej polityki morskiej.** 2011. Bruksela, 5–6.
- Rogall H.** 2010. Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Poznań, Wydaw. Zysk i S-ka, 44–45.
- Skalska T.** 2006 Wybrane narzędzia oceny wpływu turystyki na gospodarkę w regionie, w: Turystyka w ujęciu podmiotowym i przestrzennym. Człowiek–Przestrzeń–Przedsiębiorstwo, 72.
- Strategia rozwoju Szczecina 2025, Szczecin dla Ciebie.** 2011. Szczecin, 25–26.
- Tołkacz L.** 2008. Śródlądowa turystyka zbiorowa. T. I. Szlaki turystyki zbiorowej. Szczecin, Wydaw. Petros-Trans Sp. z o.o., 34.
- Struktura krajowego i zagranicznego ruchu turystycznego w województwie zachodniopomorskim w okresie sezonu letniego oraz poza sezonem w 2010 r.** 2010. Raport z badań, Szczecin, 78–79.
- Schumpeter J.A.** 1960. Teoria rozwoju gospodarczego. Warszawa, PWN, 104.
- Turystyka w województwie zachodniopomorskim w 2013.** 2014. Urząd Statystyczny w Szczecinie, 9.

